

Rácz András

Háború két és fél fronton: Oroszország a terrorizmus elleni küzdelemben

A tízéves évfordulóhoz kapcsolódva a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy a 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terrortámadás mennyiben tekinthető fordulópontnak Oroszország terrorizmusellenes küzdelemében. A cikk első része az Orosz Föderáció területét fenyegető hazai terrorizmussal foglalkozik, külön kezelve az Észak-Kaukázusban zajló eseményeket és az orosz „belső területek” (Moszkva, Szentpétervár stb.) elleni merényletek kérdését. Az elemzés második fele pedig bemutatja, milyen változásokat hoztak Oroszország terrorizmusellenes nemzetközi együttműködésébe a szeptemberi támadások.

Az Egyesült Államokat ért terrortámadás napján, háromnegyed tizenkettő körül Vlagyimir Putyin, az Orosz Föderáció akkori elnöke telefonon felhívta az Egyesült Államok elnökét. Az elnöki különgép fedélzetéről beszélő George W. Busht Putyin biztosította részvételéről, szolidaritásáról és támogatásáról, hivatkozva arra, hogy Oroszország maga is megtapasztalta már a terrorizmus által jelentett fenyegetést. Hozzátette azt is, hogy az amerikai haderőknek a támadást követően megemelt készenléti szintjére Oroszország nem fog hasonló lépéssel reagálni.

Nem hivatalos információk szerint kettejük beszélgetésében az is elhangzott, hogy Oroszország kész támogatni az Egyesült Államok háborúját a nemzetközi terrorizmus ellen – cserébe viszont szabad kezet kér a csecsenföldi konfliktus rendezésében. Bush mindkettőbe beleegyezett. Ezt az értelmezést támasztja alá a Kremlből szeptember 11-én délután Washingtonba küldött távirat is, amely már nyíltan kimondta, hogy az egész nemzetközi közösségnek harcba kell szállnia a terrorizmussal. Láthatóan tehát délután már

Moszkvában is tudták, hogy a terrorizmus elleni globális háború megkezdése Washingtonban eldöntött tény.

Jelen tanulmány arra az alapvető kérdésre keresi a választ, hogy mennyiben tekinthető 2001. szeptember 11-e valódi fordulópontnak Oroszország terrorizmusellenes küzdelemében. A szerző azzal érvel, hogy ami Oroszország saját, belföldi terrorizmusát illeti, a fordulópont már a második csecsen háború 1999-es megindításával bekövetkezett. Ekkor ért ugyanis véget Csecsenföld 1996 óta tartó viszonylagos különállása, és ekkortól eredeztethető a szélsőséges iszlámhoz kötődő terrorizmus tömeges megjelenése is. A terrorizmus elleni harc észak-kaukázusi frontjától csak földrajzilag választható el az orosz belső területeket sújtó terrortámadások problémája, ezért is kapta a kérdés a „másfeledik front” elnevezést. A „másfeledik frontot” jelen értelmezésben mindazon területek összessége jelenti, amelyek kívül esnek az Észak-Kaukázusi Szövetségi Körzeten (*Szevero-kavkazkij fegyeralnij okrug*). E tekintetben is 1999 a fordulópont, konkrétan a szeptemberi házbombantások. Bár

Csecsenföldet mostanra nagyjából sikerült Moszkvának pacifikálnia, az észak-kaukázusi radikális iszlám erősödése és az orosz belső területeket ért terrortámadások továbbra is állandó fenyegetést jelentenek. Az 1999-es esztendő fordulópontjellegét erősíti az is, hogy a 2000-ben elfogadott új orosz nemzetbiztonsági stratégia, külpolitikai koncepció és katonai stratégia is már mind kiemelt fenyegetésnek tekintette a terrorizmust. Ami a terrorizmus elleni harc jogszabályi és intézményi hátterét illeti, az orosz normatív környezet viszonylag egyenletesen fejlődött a hazai eseményekre reagálva, és nem mutatható ki, hogy 2001. szeptember 11. érdemi hatást gyakorolt volna az orosz terrorizmusellenes szabályozásra.

Fordulópontot tehát a tíz évvel ezelőtti események csak annyiban jelentettek, hogy Moszkvának esélye nyílt javítani a korábban meglehetősen feszült orosz–amerikai viszonyon azzal, hogy közvetlenül és közvetve is támogatta az Egyesült Államok intézkedéseit. Visszatekintve ez a javulás átmenetinek bizonyult, azonban az orosz–amerikai terrorizmusellenes együttműködésben 2001. szeptember 11-e két-ségtelenül fordulatot hozott.

Az első front – Oroszország és a hazai terrorizmus

A Szovjetunió megszűnését követően az Orosz Föderáció számára a terrorizmus nem tartozott az elsődleges belbiztonsági problémák közé. A terrorizmus mint bűncselekmény is csak 1994-ben került be az orosz büntető törvénykönyvbe. Ez a definíció azonban nem határozta meg teljesen pontosan a terrorizmus és a terrorista szervezet fogalmát, és így amellezt, hogy eljárási bizonytalanságokat eredményezett,

széles körű visszaélésekre is lehetőséget adott. A törvény hatályba lépésének évében egyébként mindössze 18 terrorcselekmény történt Oroszország területén, ezek is főképp az észak-kaukázusi térségben. Az akciók sem számukban, sem intenzitásukban nem jelentettek komoly fenyegetést az állam biztonságára nézve.

Az észak-kaukázusi terrorizmus

A változások az 1994 és 1996 között lezajlott első csecsen háborúval kezdődtek. Egész Oroszországot megrázta, amikor Samil Baszajev csecsen hadúr embereivel 1995 júniusában több mint ezer civilt ejtett túszul a bugyonnovszki kórházban – abban a Bugyonnovszkban, amely ráadásul nem is Csecsenföldön, hanem a vele északnyugati irányban szomszédos sztavropoli körzetben helyezkedik el, a belső határtól körülbelül száz kilométerre. Az orosz központi hatalom tehetetlennek bizonyult: egy sikertelen szabadítási kísérletben száznál is több túszt halt meg, Viktor Csernomirgyin miniszterelnök pedig megalázó tárgyalásokra kényszerült Baszajevvel. Végül a támadók több mint kilencszáz tüsszal együtt sértetlenül visszatérhettek Csecsenföldre. A háború alatt a csecsenek még egy nagyobb lélegzetű akciót hajtottak végre Csecsenföld területén kívül: 1996 januárjában Szalman Radujev vezetésével a dagesztáni Kizljart rohanták meg, és bár az orosz kormányerők végül kiszorították őket, ismét tüsszok tucatjai haltak meg a támadásban. A bugyonnovszki és a kizljari események nemcsak ráébresztették az orosz társadalmat, hogy a csecsenföldi konfliktus az ország más területeire is áttérjedhet, de komoly belpolitikai válságot is eredményeztek az elnökválasztásra készülő Oroszországban.

Némiképp paradox módon azonban a radikális iszlámhoz kötődő terrorizmus csecsenföldi megjelenése nem a háború, hanem az azt lezáró, 1996 augusztusában aláírt haszavjurti fegyverszünet következménye volt. A megállapodás értelmében – bár Csecsenföld az Orosz Föderáció része maradt (a végleges döntést a terület státusáról 2001-ig elnapolták) – a köztársaságból kivonultak a szövetségi erők, így az lényegében kikerült Moszkva irányítása alól. A sokak által remélt békés felvirágzás helyett azonban a szervezett bűnözés és anarchia korszaka következett Csecsenföldön.

A karizmatikus – és alapvetően szekuláris célokban gondolkodó – csecsen elnökkel, Dzsohar Dudajevvel még 1996 áprilisában végzett egy orosz rakétatámadás. Bár a csecsenek 1997 januárjában többé-kevésbé demokratikusan megválasztották utódjának a háború vezérkari főnökét, Aszlan Maszhadovot, az új elnök nem tudott úrrá lenni az országot sújtó gazdasági és társadalmi problémákon. A háború porig rombolta Csecsenföldet, működő államigazgatás, gazdaság és infrastruktúra hiányában pedig esély sem látszott a javulásra. A tényleges uralmat a hagyományos csecsen nemzetségek, a *tejpek* és különféle szervezett bűnözői csoportok gyakorolták. A közállapotokat jellemzi, hogy 1998 májusában csecsen radikálisok még Jelcin csecsenföldi főmegbízottját, Valentyin Vlaszovot is elrabolták. Ilyen körülmények között pedig a munkanélküli, sokszor egész családjukat elvesztett csecsen fiatalok körében rohamosan terjedt az iszlám szélsőséges, vahabita irányzata. Jelentős számban áramlottak az országba különféle szélsőséges nézeteket hirdető mullahok, elsősorban Szaúd-Arábiából, és tálibi fegyveresek Afganisztánból. A szélsőséges iszlám térnyerését aktívan támogatta Maszhadov két legnagyobb politikai riváli-

sa, a választásig ügyvezető elnökként működő és az elnökválasztáson második helyezést elért Zeliman Jandarbijev, valamint Samil Baszajev. Maszhadov súlyos politikai vereségeként volt értékelhető, hogy 1999 januárjában Csecsenföldön kénytelen volt engedélyezni a saría alapú törvénykezés bevezetését.

A második csecsen háború és hatásai

Még ugyanezen év augusztusában Baszajev és Ibn-al-Hattab parancsnoksága alatt az iszlám Nemzetközi Brigád elnevezésű milícia bevonult Dagesztánba, hogy támogassa az ugyancsak iszlámista kötődésű dagesztáni szeparatista mozgalmat. A cél Dagesztán „felszabadítása” mellett az volt, hogy az iszlámista erők egyesítésével csapást mérjenek Maszhadov szekuláris hatalmára. A mintegy kétezernyi támadó között dokumentáltan jelen volt több tucatnyi külföldi iszlámista is. A bevonulás után Hattab és Baszajev augusztus 10-én ki is kiáltották a Dagesztáni Iszlám Államot. A vontatottan induló orosz ellentámadás aztán a haditechnikai fölénynek köszönhetően gyorsan teret nyert, a túlélő iszlámisták pedig szeptember közepére visszaszorultak Csecsenföldre.

Az úgynevezett „moszkvai házrobbantások” is részben ehhez az összecsapáshoz kapcsolódnak. Az első támadás ugyanis éppen Dagesztánban történt: Bujnakszkban robbantottak fel szeptember 5-én egy katonacsaládok által lakott panelházat. Ezt követték aztán a híressé vált moszkvai és volgodonszki akciók, amelyek összesen több mint háromszáz ember halálát okozták. A tettesek kilétével kapcsolatban máig sok a bizonytalanság: az akkoriban legismertebb csecsen harctéri parancsnok,

Hattab felháborodottan utasította vissza a vádat, hogy álmukban ölnének meg civileket. Több jel is arra utalt, hogy esetleg az FSZB állhatott a moszkvai támadások hátterében, egyértelmű bizonyíték azonban sem erre, sem az ellenkezőjére nincs. A következmények szempontjából viszont nem is igazán lényeges: Vlagyimir Putyin akkori miniszterelnök a Dagesztán elleni csecsen támadásra és a házrobbantásokra hivatkozva megindította a második csecsen háborút, amelyet az orosz hivatalos források következetesen antiterrorista műveletnek, nem pedig háborúnak neveztek.

A második csecsen háború jellegét tekintve jelentősen különbözött az elsőttől. Az orosz erők immár óvakodtak a kockázatos városi harcoktól, viszont folyamatosan támaszkodtak teljes tűzérségi és légi fölényükre. Gyakran napokig lőttek és bombáztak egy-egy települést, mielőtt a szárazföldi erők bevonultak volna oda. Ez a fajta harcmodor rengeteg szenvedést okozott a csecsenföldi civil lakosságnak, akik között egyébként szép számmal akadtak oroszok is. A polgári lakosság helyzetét tovább súlyosbították az orosz katonai és belügyi erők által elkövetett tisztogatások, gyilkosságok, emberrablások stb. Az úgynevezett szűrőtáborokban történt szörnyűségekről sok orosz és nyugati szerző is írt, előbbieik közül a legismertebb a 2006-ban tisztázatlan körülmények között meggyilkolt Anna Politkovszkaja újságíró volt.

Az orosz reguláris erők harctéri fölényét a csecsenek az első háborúhoz hasonlóan gerilla-hadviseléssel próbálták ellensúlyozni. Fontos különbség azonban az 1994–1996-os időszakhoz képest, hogy a Csecsenföld és Dagesztán területén végrehajtott kisebb-nagyobb rajtaütések, robbantásos merényletek mellett immár az Észak-Kaukázuson túli területek polgári lakossága is a csecsen radikálisok célpont-

jává vált. Ez olyan szempontból fontos különbség, hogy a gerilla-hadviselés, vagy gerilla-hadikultúra a polgári lakosság elleni erőszakot általában elveti. Ez az első csecsen háborúra is helyel-közzel igaz volt, Baszajev bugyonnovszki és Radujev kizljari akciója a maguk nemében inkább kivételt képeztek e szabály alól. Ezzel szemben a második csecsen háború kezdete óta az észak-kaukázusi radikálisok – akik között a csecsenek mellett egyre nagyobb számban tűnnek fel ingusok és dagesztániak is – az orosz hadsereg, a belügyi erők és a rendőrség egységei mellett a távolabbi területek polgári lakosságát is rendszeresen támadják. Utóbbi tevékenység pedig már egyértelműen túlmutat a gerilla-hadviselés keretein, és a terrorizmus fogalmi körébe tartozik.

A második csecsen háború katonai szakasza 2000 tavaszán, Groznij elfoglalásával lényegében véget ért, az „antiterrorista műveletek” azonban hivatalosan még 2009-ig folytatódtak. Moszkvának mára alapvetően sikerült stabilizálnia Csecsenföldet, nem kis részben azért, mert felismerte, hogy a rendteremtést olyan csecsen vezetőre kell bízni, akit nemcsak az orosz kormányzat támogat, hanem helyi szinten is erős. A 2003 októberében hatalomba juttatott Ahmad Kadirov csecsen elnök ilyen volt, ám őt éppen 2004. május 9-én, a Győzelem Napja alkalmából tartott felvonuláson ölte meg egy bomba. Hatalmát fia, Ramzan Kadirov vette át, akit fiatal kora miatt először csak miniszterelnöknek nevezett ki Putyin, és csak 2007-től, a korhatárnak számító harmincadik életéve betöltésétől lett a köztársaság hivatalos elnöke. Az ifjabb Kadirov valóban képes volt rendet teremteni, ám ezt alapvetően riválsai politikai és/vagy fizikai kiiktatásával és a lakosságot sújtó terrorisztikus uralommal sikerült elérnie.

A csecsenföldi stabilizációhoz az is hozzájárult, hogy a kétezres évek közepére az orosz belbiztonsági erőknél sikerült a csecsen ellenállás legfontosabb politikai és katonai vezetőit megsemmisíteniük. Hattabot még 2002 márciusában ölte meg az FSZB egy mérgezett levéllel, 2004 februárjában pedig a katari emigrációban élő volt csecsen elnökkel, Zeliman Jandarbijevvel végzett egy bomba. Az üggyel kapcsolatban két orosz titkos ügynököt tartóztattak le a katari hatóságok. Aszlan Maszhadov 2005 márciusában vesztette életét a belügyi erők egy észak-csecsenföldi rajtaütése során, Samil Baszajev pedig 2006 júliusában halt meg egy tisztázatlan eredetű robbanás következtében.

Látható tehát, hogy azok a folyamatok, amelyek máig meghatározzák az Észak-Kaukázus biztonsági helyzetét, már 1999–2000 folyamán megkezdődtek a második csecsen háború elindulásával, 2001. szeptember 11. nem tekinthető tehát fordulópontnak. A radikális iszlám fenyegetés már a kilencvenes évek végén megjelent, és 1999-ben megkezdődtek a távolabbi területek orosz polgári lakosságát sújtó terrortámadások is.

A „másfeledik” front: támadások orosz polgári célpontok ellen

Oroszország terrorizmus elleni harcának kiemelt kérdése a gócpontnak tekintett észak-kaukázusi térségtől távolabb eső területek védelme. Különösen igaz ez a fentebb említett moszkvai házrobbantások óta. A „másfeledik front” mindazon területeket jelenti, amelyek az Észak-Kaukázusi Szövetségi Körzeten kívül esnek.

Az 1999-es moszkvai és volgodonszki házrobbantások tekinthetők úgy, mint

amelyek megnyitották a másfeledik frontot, korábban ugyanis nem volt példa arra, hogy az észak-kaukázusi területektől ennyire távol kerüljön sor nagyléptékű terrortámadásra. A második csecsen háborúval kezdődött az a máig tartó folyamat, hogy észak-kaukázusi szélsőségesek orosz polgári célpontok ellen követnek el egyre véresebb támadásokat. Gondolhatunk itt a közelmúltból akár a moszkvai metróban történt 2010. tavaszi robbantásokra, vagy éppen domogyedovói repülőtér elleni, 2011. januári merényletre. Látható tehát, hogy az orosz belső területek elleni, nagy számú áldozatot követelő terrortámadások nem 2001. szeptember 11-hez kapcsolódnak, hanem jóval korábban kezdődtek. Ha a különféle összeesküvés-elméletek csábításának engedve az 1999 ősztén történt támadásokat nem a csecsenek számlájára írjuk, akkor viszont a következő, orosz polgári célpontok elleni támadásra csak 2002 októberében került sor, amikor csecsen terroristák elfoglalták a Dubrovka utcai színházat Moszkvában. Erre az akcióra tizenhárom hónappal 2001. szeptember 11-e után került sor, itt sem mutatható ki tehát, hogy az amerikai terrortámadások bármilyen értelemben időbeli határpontot képeznének.

Amennyiben van olyan támadás, amely Oroszország terrorizmus elleni belföldi küzdelmében határpontnak számít, az a beszláni iskolában 2004. szeptember 1–3. között lezajlott túsdráma. A háromnapos túszejtő akció úgy ért véget, hogy az orosz belügyi erők megrohmozták a terroristák által elfoglalt iskolaépületet. A harcban és a kitört tűzvészben háromszáznál is több túszt halt meg, köztük 156 gyerek. Az orosz hatóságokat sok kritika érte a válság egész kezelése miatt, különösen a megkülönböztetés nélküli fegyverhasználat kapcsán. Az épület ostroma során a belügyi

erők harckocsikat és lángszórókat (!) is bevetettek – utóbbi eszköz alkalmazása legalábbis szokatlannak számít olyan műveletek során, ahol a túsok megmentése a cél. Határpontnak az akció az elképesztően magas veszteségek és főképp a nagyszámú gyermekáldozat miatt tekinthető. Maga Putyin a beszláni támadást nevezte „Oroszország szeptember 11-ének”, ami ugyan tudományos értelemben nem állja meg a helyét – a csecsenek korábban is támadtak már polgári célpontokat, és a beszláni iskola nem is volt olyan szimbolikus célpont, mint a World Trade Center –, de a beszláni események pszichológiai hatását jól mutatja.

A normatív környezet változása

Nem kis részben a romló csecsenföldi helyzetre reagálva hozta meg az Állami Duma 1998 júliusában az Orosz Föderáció 1998/130-as számú törvényét, amely kifejezetten a terrorizmus elleni harcról szól. Ez a jogszabály, amellelt, hogy a korábbiaknál lényegesen pontosabb definíciókat biztosított, súlyos visszaélésekre, így többek között kollektív büntetésre is lehetőséget adott: bevezette például a később hírhedtté vált „tisztogatást” és a szűrőtáborok intézményét is.

Az Orosz Föderáció kül- és biztonságpolitikai gondolkodásának tanulmányozásában kiemelkedően fontos a 2000. év, ekkor ugyanis új nemzeti biztonsági koncepciót, katonai doktrínát és külpolitikai koncepciót is kidolgoztak, sorrendben januárban, áprilisban és júniusban. Mindhárom dokumentum kifejezetten hangsúlyozza, hogy Oroszország a terrorizmust és annak nemzetközi megjelenési formáit kiemelt veszélyforrásnak tekinti. Látható tehát,

hogy a terrorizmus mint kiemelt, elsődleges fontosságú fenyegetés már egy esztendővel 2001. szeptember 11. előtt megjelent az orosz biztonság- és védelempolitikai dokumentumokban.

Némiképp a 2001. szeptember 11-i támadásokra reagálva, 2002 áprilisában Putyin törvényjavaslatot nyújtott be a Dumának a szélsőségesek elleni harcról. Ennek elfogadását azonban 2001. szeptember 11-énél jelentősebben befolyásolta egy 2002. május 9-én Kaszpijszkban történt bombamerénylet, amelynek negyvennél több halálos áldozata volt. A terrorizmus finanszírozása elleni harcról szóló törvényt végül elleni 2002 júniusában hirdették ki, a szélsőséges eszmék elleni harcról szóló törvényt, az 1998/130-as törvényt pedig novemberben módosították. Utóbbiban már a Dubrovka utcai színház elleni támadás is szerepet játszott. A két jogszabály alapvetően a média lehetőségeit szűkítette a terrortámadásokról való tudósításban. Ugyanebben az évben a Belügyminisztérium alárendeltségében létrehozták a Szövetségi Antiterrorista Bizottságot, amely a terrorizmus elleni védekezés és az esetlegesen bekövetkezett támadásokra adott reakció koordinálásával foglalkozott.

Részben a beszláni túsdrámára, részben pedig a 2005 folyamán történt súlyos támadásokra – köztük is főképp a 2005. októberi nalcikli akcióra – reagálva 2006 februárjában Putyin elnöki rendelettel létrehozott egy új Nemzeti Terrorizmusellenes Bizottságot, immár a Szövetségi Biztonsági Szolgálat, az FSZB alárendeltségében. Március 16-án pedig a Duma elfogadott egy új törvényt a terrorizmus elleni küzdelemről. Az új törvény átrendezte a terrorizmus elleni harcban az egyes állami szervek felelősségi köreit, és egyértelműen az FSZB-t juttatja vezető szerephez. Jelentős

elmozdulás volt a hatékonyabb működés felé, hogy minden régióban létrehoztak kisebb, helyi operatív törzseket a terrorizmus elleni harc koordinálására. A jogszabály lehetővé teszi a terrorizmussal gyanúsított személyek külföldön történő megsemmisítését, és az eltérített repülőgépek lelövését is. Érdekesség, hogy a törvény formálisan engedélyezte a túszejtőkkel való tárgyalást is, kivéve a politikai követelések teljesítését.

Látható, hogy a terrorizmus elleni jogszabályok és szervezeti intézkedések tekintetében megint csak nem az amerikai támadások időpontja hozott meghatározó változást, hanem a „másfeledek front” hazai eseményeire reagált az orosz vezetés.

A második front: Oroszország a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben

Oroszország számára a 2001. szeptember 11-én történt támadás elsősorban abban a tekintetben jelentett változást, hogy lehetőség nyílt az Egyesült Államokkal való szorosabb együttműködésre nemcsak a terrorizmus elleni küzdelemben, hanem ehhez kapcsolódva más biztonságpolitikai kérdésekben is. Moszkvának közvetlen biztonsági megfontolások mellett azért is kapóra jött a lehetőség, mert így javíthatott a második csecsen háború által megtépázott nemzetközi megítélésén.

Negatív nemzetközi megítélés a második csecsen háború idején

Éppen a fentebb említett sorozatos emberi jogsértések miatt a második csecsen háborút folyamatosan figyelemmel kísérte a nemzetközi média és különféle jogvédő

csoportok, bár tevékenységük csekély gyakorlati hatást gyakorolt az orosz műveletekre. A Human Rights Watch egy 2009-es jelentése szerint az Emberi Jogok Európai Bírósága száznál több esetben ítélte el Oroszországot a Csecsenföldön történt törvénytelen kivégzések, emberrablások, kínzások miatt – és azért is, mert Moszkva elmulasztotta az esetek megfelelő kivizsgálását.

Ezzel együtt a Csecsenföldön törtétekre irányuló erős nemzetközi figyelem nyilvánvalóan kellemetlen volt az orosz kormánynak, elsősorban külpolitikai szempontból. Különösen igaz volt ez az amerikai relációra: az Egyesült Államokban 1999-ben hozták létre The American Committee for Peace in the Caucasus nevű szervezetet, a Freedom House égisze alatt. Az alapítók nem kisebb személyiségek voltak, mint Zbigniew Brzezinski volt elnöki tanácsadó és Alexander Haig volt külügyminiszter, tagjai között pedig megtalálható számos politikus, üzletember, diplomata stb. A bizottság tájékoztatási, diplomáciai és emberi jogi feladatokat is ellát. Ez a szervezet működteti a Csecsenföldről és az Észak-Kaukázusról szóló egyik legelterjedtebb nyugati hírforrást, a *Chechnya Today* és *Chechnya Weekly* című elektronikus hírlevelet is. A bizottságot Moszkva erősen oroszellenesnek tartja.

Az amerikai–orosz kapcsolatokat a csecsen konfliktus a legmagasabb szintig beárnyékolta: Bill Clinton amerikai elnök a második csecsen háború kezdetétől folyamatosan kritizálta Moszkvát az emberi jogok folyamatos megsértése és a civileket ért támadások miatt. Erős üzenet volt amerikai részről, hogy 2000 januárjában Washingtonban fogadták Iljasz Ahmadovot, az egyedül a tálib rezsim által elismert „Icskéria Csecsen Köztársaság” külügyminiszterét.

Orosz–amerikai terrorizmusellenes együttműködés 2001. szeptember 11. előtt

Az orosz kormány már a második csecsen háború megkezdődése óta folyamatosan azt hangoztatta, hogy Moszkva alapvetően nem a csecsenekkel, hanem egy széles körű nemzetközi terroristahálózattal harcol Csecsenföldön. Egymás után láttak napvilágot olyan orosz értesülések, melyek szerint számos Afganisztánban kiképzett radikális harcol az orosz erők ellen, a fentebb említett Hattabnak pedig személyesen is jó kapcsolatai voltak az al-Káida vezetésével. Mindezek alapján Moszkva többször is hangsúlyozta a terrorizmus elleni szélesebb nemzetközi összefogás szükségességét, ez azonban eleinte kevés megértésre talált az Egyesült Államokban. Azt, hogy Washingtonban mennyire nem vették figyelembe az orosz érzékenységet, jól jelzi a fent említett Ahmadov-ügy, de tágabban értelmezve említhető akár az ABM-szerződés egyoldalú felmondásának szándéka is.

Az amerikai álláspont 2000 nyarától kezdett lassan átalakulni. Bush és Putyin júniusi, moszkvai találkozásánál már felvetődött, hogy létre kellene hozni egy közös munkacsoportot az Afganisztánnal kapcsolatos kihívások kezelésére, konkrét lépések azonban még nem történtek. Változást az hozott, hogy 2000. október 12-én az al-Káidához tartozó öngyilkos merénylők súlyosan megrongálták a USS Cole hadihajót az Ádeni-öbölben. Erre reagálva négy nappal később, október 16-án már össze is ült az úgynevezett Pickering–Trubnyikov bizottság, amelyben Thomas Pickering amerikai külügyi államtitkár és Vjacseszlav Trubnyikov orosz külügyminiszter-helyettes vitatták meg az afganisztáni tálibok erősödése által jelentett nemzetközi biztonságpolitikai kihívásokat.

Oroszországnak minden adottsága megvolt rá, hogy a tálib rezsim elleni felépésben az Egyesült Államok kulcsfontosságú partnere lehessen: a regionális jelenlét, a szovjet időkben szerzett kiterjedt tapasztalatok és kapcsolatrendszer mellett a közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságokhoz fűződő szoros viszony is képessé tette erre. Utóbbi országok közül főképp Tádzsikisztán és Kirgizisztán számára jelentett fenyegetést az afgán határ másik oldalán teret nyerő tálib rendszer, így volt is motivációjuk a Moszkvával való szorosabb terrorizmusellenes együttműködésre. Nem véletlen, hogy a FÁK keretében megkötött taskenti szerződésnek is hangsúlyos eleme a terrorizmus és a szélsőségesek elleni együttműködés. A FÁK első terrorizmusellenes közös gyakorlatát éppen Kirgizisztánban tartották 1999-ben.

Változások 2001. szeptember 11. után

A szeptemberi terrortámadásokat követően a korábban nagyságrendekkel intenzívebbé vált Oroszország és az Egyesült Államok együttműködése. Erre orosz oldalról már korábban is megvolt a szándék, a támadások pedig az Egyesült Államok külpolitikáját is ebbe az irányba mozdították. A terrorakciók napján, mint az a bevezetőben említettük, Putyin nem mulasztotta el megjegyezni, hogy Oroszország már korábban megtapasztalta a nemzetközi terrorizmus által jelentett fenyegetést, ám ezzel együtt Moszkva maximálisan kooperatív volt.

Az orosz kormány álláspontjának kimunkálása mintegy két hetet vett igénybe. Ebben az időszakban Moszkva elsősorban a rendelkezésére álló információk átadását

ajánlotta fel azonnali segítségnyújtásként. Ez volt a szeptember 13-án összeült NATO–Oroszország Közös Állandó Tanács legfontosabb témája is. Az FSZB-re hivatkozva Szergej Ivanov akkor védelmi miniszter szeptember közepén jelezte, hogy szemmel tartják „az első számú terrorista” mozgását, és készek megosztani ezt az információt az amerikaiakkal. Putyin folyamatosan hangsúlyozta nyilatkozataiban, hogy az Orosz Föderáció maximálisan elkötelezett a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – ám kifejezetten óvatosan fogalmazott az orosz csapatok esetleges részvételével kapcsolatban.

Az orosz vezetés szeptember 22-re dolgozta ki saját álláspontját. Ehhez a hónap közepén egyeztettek a fontosabb FÁK-partnerországokkal is. A tervezett intézkedésekről még aznap telefonon tájékoztatták Bush elnököt. Moszkva titkosszolgálati együttműködést, a humanitárius légi szállítások részére az orosz légtér használatának lehetővé tételét, a kutató-mentő akciókba való bekapcsolódást, és a tálibellenes afgán erők politikai és haditechnikai támogatását ígérte. Az orosz felajánlásokról szóló televíziós nyilatkozat tartalmazott egy olyan elemet is, hogy Oroszország kész a további, mélyebb együttműködésre is, ez azonban függ a szövetséges és partnerországok hozzáállásától. Más megfogalmazásban tehát Moszkva várta az ajánlatot Washingtonból és a fontosabb európai fővárosokból.

A válasz nem is késett sokáig: októberben az Egyesült Államok ígéretet tett, hogy mégsem mondják fel egyoldalúan az ABM-szerződést, és a korábbinál jóval intenzívebbé váltak a NATO és Oroszország kapcsolatai. Ekkoriban még az is felmerült, hogy Moszkva esetleg valamiféle „társult tagság” keretében beleszólást kaphatna a szövetség terrorizmusellenes tevékenységébe.

Az Európai Unióval is szorosabbá vált a kapcsolat: októbertől kezdve Moszkva havi szinten kapott tájékoztatást a korábban meglehetősen gyanakvással figyelt Európai Biztonság- és Védelempolitika fejlődéséről.

A tálib rezsim elleni nemzetközi katonai műveletek időszaka egyfajta „mézesheteknek” is tekinthető Oroszország és a Nyugat viszonyában. A szeptemberben tett ígéreteknek megfelelően Moszkva részletes tájékoztatást kapott a hadműveletekről, cserébe operatív információkkal segítette a koalíciós csapatok tevékenységét. Emellett Oroszország önállóan is juttatott segélyszállítmányokat a térségbe, az év végén pedig megnyílt a kabuli orosz nagykövetség is. Ez azt mutatta, hogy a koalíciós akciók támogatásán túl Oroszország önálló hatalmi tényezőként is be kíván kapcsolódni az afganisztáni folyamatokba. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy bár a közvetlen orosz katonai szerepvállalás lehetőségétől az orosz vezetés minden nyilvános fórumon elzárkózott, nem hivatalos információk szerint a tálibok elleni harcot Moszkva nemcsak haditechnikai eszközökkel, hanem katonai műveletekkel is támogatta.

Ez a pozitív időszak azonban nem tartott sokáig. Az első komoly törést az jelentette, hogy 2001 decemberében, már a tálib rezsim legyőzése után, a Bush-kormány a korábbi ígéretekkel ellentétben mégiscsak felmondta az ABM-szerződést. Az amerikai–orosz viszonyt tovább hűtötték az Irakkal kapcsolatos nézeteltérések is. Ez azonban nem változtat azon a jelen tanulmány elsődlegesen megválaszolandó kérdése szempontjából leginkább releváns tényen, hogy 2001. szeptember 11. az orosz–amerikai terrorizmusellenes együttműködésben kétségtelenül fordulópontot hozott.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy a 2001. szeptember 11-én történtek az orosz belföldi terrorizmus elleni küzdelemre csak közvetett hatást gyakoroltak. Ami Oroszország terrorizmus elleni harcának belföldi dimenzióját illeti, igazi fordulópontnak a második csecsen háború 1999-es kezdete tekinthető. A küzdelem ettől kezdve saját dinamikája szerint zajlott: a kétezres évek elejének kudarcai után az orosz erők az évtized második felére végeztek a legfontosabb csecsen lázadókkal, és a Kadirov-klán hatalomba juttatása révén stabilizálni tudták a köztársaságot. Az 1999-ben kezdődött antiterrorista műveletnek nevezett akció hivatalosan 2009. április 16-án véget ért.

A terrorizmus elleni harc „másfeledek” hazai frontján a csecsenföldi katonai győzelem nem tudta megakadályozni, hogy radikális iszlámisták ne kövessenek el időről időre súlyos veszteségekkel járó öngyilkos merényleteket az orosz belső területe-

ken, főképp Moszkvában és vonzásokörzetében. Kétségtelenül hatékonyabbá vált viszont a terrorizmus elleni harcra vonatkozó jogszabályi környezet, és sokat javultak az ehhez szükséges intézményi struktúrák. Ez a fejlődés azonban az orosz polgári célpontokat ért támadásokra adott reakciók eredményeképp zajlott le, és nem volt közvetlen kapcsolódása a 2001. szeptember 11-i eseményekhez.

Abban viszont kétségtelenül változást hozott 2001. szeptember 11., hogy a korábban csak nagyon felszínes, tapogatózó jellegű orosz–amerikai terrorizmusellenes együttműködési próbálkozásokat szoros, összehangolt tevékenység váltotta fel a tálib rezsim elleni háború időszakában. Korábban elképzelhetetlen volt, hogy Moszkva olyan intenzíven támogasson egy amerikai katonai műveletet, mint tette azt 2001 őszén. Bár ez a jó viszony utóbb nem bizonyult hosszú életűnek, ez alapvetően nem a terrorizmus elleni harccal függ össze, és szeptember 11-e fordulópontra jellemzően sem változtat. ■

Felhasznált irodalom

- “Who Will Tell Me What Happened to My Son?” *Russia’s Implementation of European Court of Human Rights Judgments on Chechnya*. Human Rights Watch, 2009 September.
http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/russia0909web_0.pdf.
- Black, Joseph Lawrence: *Vladimir Putin and the new world order: looking east, looking west?* Oxford, UK, 2004, Rowman & Littlefield.
- Forgács Balázs: Káosz vagy rend a gerilla-hadviselésben? *Kommentár*, 2008. 1. szám.
http://www.kommentar.info.hu/forgacs_balazs_kaosz_vagy_rend_a_gerilla-hadviselesben.pdf.
- Galeotti, Mark: Terrorism, Crime and the Security Forces. In Galeotti, Mark (ed.): *The Politics of Security in Modern Russia*. Farnham, 2010, Ashgate.
- Meier, Andrew: *Csecsenföld. Egy konfliktus mélyén*. Budapest, 2005, Európa.
- NATO-Russia Council Action Plan on Counter-Terrorism. 15 April 2011.
http://www.nato.int/cps/en/SID-C8620A80-5B408FBC/natolive/official_texts_72737.htm?selectedLocale=en.
- NATO-Russia Relations: *A New Quality*. May 28, 2002.
http://www.nato.int/cps/en/SID-C8620A80-5B408FBC/natolive/official_texts_19572.htm.